

Сир Ийэ үөскээн эрдэбинэ...

Бу түбэлтэ былыыр-былыр Аан дойду: бу көстөр ойуурдар, хайалар, үрэхтэр күүлэр – бары саҥа айыллан эрдэхтэринэ буолбута. Сир үрдүгэр кыыллар саҥа үөскээн эрэллэрэ, халлаанҥа көтөрдөр тайбаара көтөллөрө, өрүстэргэ, күүлэргэ балыктар сундулуҥа усталлара. Дьэ ол уу нууралы ким эрэ:

– Этин эрэ миэхэ... биһиэхэ ким баһылык буолуон сөбүй? – диэн ыйытыта хайа тардан кэбиспитэ. Дьэ мөккүөр бөҕө мөнүрөөн турбат дуо?

– Мин баһылык буоллахпына сатанар! – токур тумустаах, далааһыннаах кынаттаах улахан көтөр чангыргыы түстэ. – Тоҕо диэтэххэ, мин муһутуур үрдүгүнэн көтөбүн, аан дойдуну барытын үөһэттэн көрөбүн!

– Ол Аан дойдуну үөһэттэн көрөр туох суолталааһый? Сири сиртэн көрүллүөхтээх, – дии түспүттэр сүүрэр атахтаахтар.

– Барыларыттан уһун моойдоох кыыл баһылык буолуохтаах, – диэбит чуоһур эриэн, уһун моойдоох кыыл. Моойун өссө уһатан, Баараҕай Мас төргүү мутугар мултугур муостарын аалына-аалына.

– Ээ, итинник диир буоллаххына, барыгытыттан уһун моойдоох мин баарбын, – диэбит сиринэн сыллар харамай, – иннибиттэн көрдөххө мин барыта моой да буолуохпун сөп, оттон оол өттүбүттэн көрдөххө, – кини бүтэр уһуга ыраах талахтар быыстарыгар суугунаабыт, – мин барыта кутурукпун да диэхпин сөп. Онон мин баһылык буоларым сөп, – диэн сыгынаабыт.

– Кутурук хайдах баһылык буолуоҕай? – диэн утарсыбыттар кутуруга суохтар. – Сырсан көрүөбүҥ, ким куоппут ол баһылык буоллун, – диэбит эриэн, ньылба түүлээх кыыл.

– Бу сиргэ саамай улахан уонна күүстээх мин баарбын, мин баһылык буолабын, – диэбит борон дьүһүннээх, талбыгыр кулгаахтаах бөдөн кыыл.

– Сымыйа, сымыйа! – ханна эрэ сир анныттан сип-синньигэс куолас чыыбыгыраабытыгар бары төһкөс гына түспүттэр. Арай көрбүттэрэ: мас хатырыга хайа барбытыттан кып-кырачаан хап-хара харамай тахсан кэлбит. «Ээй, эн Көскөөлө! Эт эрэ, бэйэн саҕа улаханнаах хас харамайы сыбарытыан этэй?»

– Бэйэм саҕаны дуо? Түөрдү. Өссө, кыһалыннахпына, биэни да сыбарытыахпын сөп, мин соччо күүстээхпин!

– Ол аата күүс үһү дуо, көр бу миигин, бэйэбиттэн биэс уон төгүл ыараханы ханна баҕарар илдьэбин. Мин баһылык буолуохтаахпын!

– Аны үөнү баһылык оҥостууһубут дии, ол кэриэтин мин кутуругум туллан түстүн, – диэн төлө биэрбит ким эрэ ханас диэкиттэн.

– Ити эн кими үөн диэтин? – бүтүн бэйэтэ дьигиһис гыммыт хара харамай.

– Нохойдоор, тахсын! Манна биһигини үөһөнэр диэн үөхтүлэр, итинниги тулуйуллубат, көрдөрүөбүҥ биһиги кинилэргэ, барыларын быһыта ыстыахха!

– Биһиги бары манна баһылык талар мунньахха олоробут, ону иирсээнҥэ-айдаанҥа кубулутуман, – диэн өйдөтө сатаабыттар да, истэр аат диэн диэн суох буолбут.

– Абытаай, кырдьык ытыраллар эбит буолбат дуо? Бу тумсулара тууһун.

– Бэйэбит саҕалаабыккыт, үөн диэн үөхпүккүт!

Дэ сата баһа тоҕо тардыллыбыт, ким эрэ кими эрэ тэппит, ким эрэ кими эрэ кэйбит, ытырыллыбыт диэн, тырыта тыытыллыбыт диэн, икки илин атабын хампы үктэтэн кэбиспит диэн, кутуруктарын туура таттарбыт диэн манна буолбут. Ый-күн туллар аймалҕана манна буолбут, саҥа айыллыбыт Сир Ийэ дьигинийэ турбут. Оттон айдаан намырыыр аата суох, өссө күүһүрэн, идэмэрдэнэн испит. Халлаанҥа тийэ иэдээн буолбут. Халлаан түрдэс гыммыт, сүллэр этининэн сааллыбыт, уот чабылҕанынан курбуулаабыт, ардабынан куппут. Кыылар, көтөрдөр, сыллааччылар, балыктар-баҕалар тохтуур аат диэн суох буолбут, эбии илбиһирэн өлөрсө сылдыбыттар...

Арай биир быыкаа, көбүллээх чыычаах Баараҕай Мас лабаатыгар хорҕойон олорон ити айдааны көрөн олорбута. Кини эрэ баһылык буолар баҕата суоҕа. Уу сиргэ инмэккэ үрүйэ буолан сүүрэрин, налыылар-хотооллор уунан туолалларын көрөн куттанан илибирии олорбута. Аан дойду барыта сытыйан, киһи кута-сүрэ тохтообот дойдута буолбута.

– Тугу гынабын? Хайдах быһыыбын?

Ону көрөн Баараҕай Мас инигэттэн ылбыта. Баараҕай Мас билэрэ буолуо... Билиэхтээх! Кини өссө айдаан саҥа саҕаланан эрдэбинэ Тыалы кытта тугу эрэ сипсигэн эрэллэрэ.

– Баараҕай Мас, этий миэхэ, бу айдааны туох тохтотуой? Эн билэбин дии, эйиэхэ Тыал тугу эрэ эппитэ, көмөлөс.

– Ээ, эйиэхэ этэн туох туһалаах буолаахтыай? Эн бэйэҥ да быыкаабын, ол ыраах дойдуга көтөн тийэр күүһүҥ суох, – Баараҕай Мас санныардык хаахынаан ылбыта. – Тыбыс тымныы ардахха эн кынатыҥ сыһа төһө гынан илийиэй? Охтон өлүөн буоллаҕа.

– Кэпсээ, көрдөнөбүн, миэхэ Тыал көмөлөнүө.

Баараҕай Мас эмиэ хаахынаан ылбыта, намчы күөх лабаатынан чыычаабы көбүлүттэн имэрийбитэ.

– Көт, – диэбитэ Мас, – бу туһунан ыраах-ыраах Арараат диэн күөх хайа баар, ол хайа тэллэбэр олорооччу эрэ бу быһыыны-майгыны көннөрөр кыахтаах. Хойутаабата эрэ буоллар.

– Мин хаһан да көппөтөх түргэмминэн көтүөм. Хайаан да кинини булан аҕалыам, – диэн чыбыгыраабыта быыкаа чыычаах, кэҕис гынан көбүлүн кэннигэр эһэн, кынатын саратан туран.

Баараҕай Мас үөһэ тыһанан, санаатыгар алҕыы хаалбыта.

Көбүллээх чыычаах сэбирдэх быһыһыттан тэлээрэн тахсаатын кытта Ардах тыбыс-тымныһанан кымныһылаата, ону кытта Тыал сирилээн кэллэ, ардах таммахтарын силэйэ көттө, хайысханы ыйан, уонна иккиэн аргыстаһан көтө турдулар. Көппөлөөн баран чыычаах:

– Өссө да ыраахпыт дуо? – диэн ыйыппытыгар ким да хоруйдаабата.

Ардах тохтообот, түүтэ ибили сытыйда, атаҕа тонно.

– Ханна баарый Арараат хайа, көстүбэт дии – эмиэ бэйэтэ бэйэтиттэн ыйытаахтаата.

Күүһэ баранна, лабааҕа олорон сынньана түһүөбүн, аны онтон кыайан көтөн тахсыбат куттала баар. Тыал күүһэ баарынан көмөлөһө сатыыр да, чыычаах эрэйдээх аһара сытыйан, ыараан, бэрт намыһаһынан, сир кырсынан эрэ көтөр буолла.

– Арараат, Арараат таас хайа, ханнаһын? Эйиэхэ кыайан тийимээри гынным...

Кырачаан көбүллээх көтөр ыараан хаалбыт кынатынан сапсына сатаата уонна бадараанҥа баран түстэ.

– Бу көтөр эрэйдээх ыраахтан да кэлбит, – Арараат хайа тэллэбэр олорооччу көтөрү ытыһыгар ылан, сылаас тыһынан ириэрэ угуттаата.

– Хантан көтөн кэлин, Иһиирбэ Чыычаах? Таас хайа тэллэбэр соботохсуйан олорон хата эйигин көрөн үөрдэхпиэн.

– Тугуй бу, миигин этэр дуо? Мин Иһиирбэбин? Иһиирбэ Чыычаахпын? Кини миигин Иһиирбэ Чыычаах диэтэ!

Үлүскэн үөрүүттэн сылһыан, сэниэлэнэн кэлбит чыычаах өрө дайан тахсан Арараат олохтообун тула көттө:

– Бардыбыт онно, барыларын быһыһахха, Эн эрэ барытын көннөрөр кыахтааххын, оо, хойутаабаппыт буоллар, – дии-дии сарыкыныы көтө сырытта. Инньэ гынан сана аргыһынаан айаҥҥа туруннулар. Төһөнөр суол чыычаахха быдан чэпчэки буолла. Сылайдаһына, аргыһын санныгар олорсор, тохтообот Ардахтан сытыйдаһына, аргыһа ытыһыгар олордон куурдар, ириэрэр.

Ардах тохтообот, сиргэ уу бөҕө халыйар. Арараат барбах көстөр эрдэбинэ, уу хааман иһээччини бэрбээкэийинэн буолар, баран иһэллэр, баран иһэллэр, Арарааттара харахтарыттан сүтэр, уу хааман иһээччини тобугунан буолар.

– Эн миигин ханна илдээн иһэбин, кырачаан Иһиирбэ Чыычаах? – диэтин кытта арай ньиргиэр иһиллэр.

– Ити кыыллар уонна көтөрдөр ким баһылык буоларын быһаарса сатыыллар, – диир.

Кыыллар, көтөрдөр, үөһнэр-көйүүрдэр бука бары ордон хаалбыт булгунньах төбөтүгэр мустубуттар уонна ким баһылык буоларын быһаарсан моргуһа олороллор эбит. Арай булгунньахха кыракый Чыычаах кэнниттэн билбэт харамайдар батыһан кэлбит. Кэлээччини сонурҕаан бары үрүөтэһэ (үмүөрүһэ) түспүттэр:

– Көрүҥ, көрүҥ эмиэ хайалара кэллэ? Дьэ дьикти харамай дии, түүтэ да хатырыга да суох, кутуруга да кыната да суох, кэлин атаҕар эрэ хаама сылдьар. Киммитий бу?

– Мин Киһи диэн ааттаахпын. Бу сиргэ сүүс сыл олоруохтаахпын.

– Аат да? Ол эмиэ туохпутуй? – бука бары чуумпура түстүлэр.

– Хайдах өйдөөбөккүт? – чыбыгырыы түстэ кыракый көһүллээх чыычаах – Көрүҥ, бу мин Иһиирбэ Чыычаах диэммин. Кини миигин итинник ааттаата.

– Киһи, баҕар миигин эмиэ ааттыаҥ буолаарай? – диэн сэрэнэн ыйытта улахан даллайбыт кулгаахтаах, уһун муруннаах бөдөн борон кыыл.

– Ааттыбын. Эн аатын бүгүһүттэн Солуон буолар.

– Солуон? Солуон. Астык да ааттаным. Солуон, Солуон. Бары иһиттигит дуо? – көһүөрэн кулгаабынан сапсыырданна, уһун мурунунан салгыны сатарыта үрдэ.

– Оттон мин аатым кимий? – диэн сыылан чугаһааччы сыыгынаата.

– Оттон эн, Анаконда диэн моһойгун, моһойдортон уһуннара, улаханнара эн буолаһын.

– Анаконда. Сөп, Анаконда да буолуум, – моһой астынан төгүрүччү түүрүллэн сытынан кэбистэ.

– Оттон мин? Аны миигин ааттаа, – дии-дии бука бары Киһи тула үмүөрүһэн барбыттар.

– Сөп, барыгытын ааттыам. Эһиги бары саба түһүмэн, биирдиилээн чугаһааҥ, барыгытын көрүөм уонна ааттыам.

Харамайдар бары чуумпура түспүттэр, аакка тиксээри долгуйа кэтэспиттэр. Киһи барыларын сыһыйан көрбүт уонна ааттаталаан испит:

– Хотой, Баабыр, Хахай, Эһэ, Бөрө, Кэһэ, Суор, бэл, кырачаан Тиһгчээннэр, Куобахчааннар ааттан маппатахтар...

Бүтэһигинэн кып-кыра, хап-хара, били күүстээхпин диэн киһиргээбит харамай тахсан кэлбит:

– Оттон мин? Мин ааттанабын дуу?

– Эн Кымырдаһас диэн ааттанаһын.

– Ээ сөп. Эн билэҕин дуу? Мин олус күүстээхпин ээ.

– Билэн. Эн бу Сиргэ саамай күүстээххин! – диэн Киһи күлэн кэбиспит. Итини сэргээн туохтан моргуор буолбутун умнан да кэбиспиттэр. Ардах астыбыт, чаҕылхай халлаантан Күн кытта сэргээбит. Киһи өссө тугу толкуйдуур эбитий? Ол бириэмэҕэ Солуон көнүгүнүү түспүт:

– Өйдүүгүт дуо? Ким биһиэхэ Баһылык буолуохтааҕын быһаарсаары мустубуппут дии. Мин этиилээхпин: Баһылык Киһи буоллун. Ким эмит утарар баар дуо?

Ким утарыай? Арай Кымырдаҕас Киһи кэлбэтэҕэ буоллар, Баһылыгынан Солуону талыахха сөп буолуо дии санаабыт. Кымырдаҕас ону утарыа суох этэ. Кымырдаҕастыы кырдьыктаах тылынан эттэххэ оннук...